

KOMUNIKACIJE U KONTAKTU:
DIJALEKATSKO-DIJATIPSE JEZIČKE VARIJANTE U NASTAVI
PREVOĐENJA

Polazeći od hipoteze da je prevodna kompetencija pre svega, a između ostalog, i kompetencija za »komunikacije u kontaktu« i interlingvalni i interkomunikacijski transfer, cilj našeg rada jeste: da formuliše probleme vezane za prevodnu kompetenciju ovako koncipiranu, da ukaže na određena svojstva dijalekatsko-dijatipskih jezičkih varijanti i da, imajući u vidu stavove savremene sociolingvističke teorije i eksperimentalne nalaze autora, ukaže na mesto i značaj dijalekatsko-dijatipskih jezičkih varijanti u nastavi prevođenja.

Broj problema vezanih za provođenje (za njegov teorijski kao i primenjeni vid) toliki je da se svi oni ne bi mogli ni nabrojiti — ključni, pak, problem vidimo u tome što primenjena nauka o prevođenju nije u stanju, bar ne u ovom trenutku, da na zadovoljavajući način odgovori na pitanje merljivosti prevodne (prevodilačke) kompetencije. Ova nemogućnost povlači za sobom i mnoge druge od kojih je, čini se, najuočljivija ta da se detaljno, jasno i precizno odrede i definišu ciljevi u nastavi prevođenja, a i da se koncipira odgovarajući program. Nadalje, primenjena nauka o prevođenju ne može dati precizan odgovor na pitanje šta znači i koliki treba da je minimum profesionalne obučenosti (dakle kompetencije) prevodioca, a ovo pre svega zato što prevodna (prevodilačka) kompetencija, iako kao hipotetički konstrukt može na teorijskom planu postojati i obstajati *in abstracto*, na nivou prakse o njoj je moguće govoriti samo kao o kompleksu konkretnih kompetencija: kompetencija za prevođenje *sa* stranog jezika i *na* strani jezik, kao i kompetencija izdiferenciranih prema tipovima diskursa kojima se operiše u procesu prevođenja (sposobnosti za prevođenje različitih jezičkih varijanti: poetskih i nepoetskih tipova jezičke realizacije); nadalje, svaka iz kompleksa prevodnih (prevodilačkih) kompetencija grana se u dve pod-sposobnosti: receptivnu sposobnost razumevanja poruke izražene jezikom originala i produktivnu sposobnost izražavanja te iste poruke prevodnim ekvivalentom u jeziku na koji se prevodi. Obe ove pod-sposobnosti stoje u komplementarnom odnosu i samo združene čine osnovu prevodne (prevodilačke) sposobnosti. Prevodna (prevodilačka) sposobnost, međutim, osobena je u odnosu na bilo koju drugu jezičku sposobnost (govor, čitanje, pisanje itd.) *ne* po tome što je *kompleksna* (i druge, pobrojane, jezičke sposobnosti mogle bi se razbiti na receptivne i produktivne i prema jezičkom domenu za koji važe: s obzirom da jezički repertoar ni jednog govornika ne obuhvata sve — a i one koje uključuje ne u podjednakoj meri — jezičke varijante), već i zato što je *interlingvalna* i *interkomunikacijska* — bezuslovno podrazumeva sposobnost među-jezičkog i među-komunikacijskog prenosa — dovodi u funkcionalnu vezu jezičke sposobnosti koje se odnose na jezik sa kojeg se prevodi i onaj na koji se prevodi.

Teza o prevodnoj kompetenciji kao interlingvalnoj i interkomunikacijskoj podrazumeva distinkciju: značenje jezika — značenje poruke. Jezičko značenje, tj. značenje koje prenosi svaka strukturalna jedinica ili grupa strukturalnih jedinica, rezultat je konvencionalne veze između fonoloških i semantičkih elemenata, apriorno postojeće u svesti govornika (pre nego što stupe u komunikaciju) i identične kod svih pripadnika jedne jezičke zajednice. Značenje poruke, s druge strane, kao značenje iskaza ili jednoga njegovog fragmenta koji je odraz namere govornika, ne-dogovoreno je — dakle originalno i prevashodno zavisi od situacionog konteksta. Problem svakoga koji prima poruku (dakle i prevodioca) nije nerazumevanje jezičkog značenja (budući da je ono dogovoreno) već značenja poruke — originalnog, ne-dogovorenog značenja koje komunicira pošiljalac poruke. Eksplanatorni modeli prevođenja, dakle, morali bi prevashodno da ispituju odnos između poruke i svakog od jezika kojima se operiše u prevođenju, pre nego da tragaju za ekvivalentima na nivou jezičkih struktura istih jezika. U ovom smislu, problem prevođenja koji razmatra pojedini model, pokazuje se pre svega kao problem »komunikacija u kontaktu«, pa tek onda kao problem »jezika u kontaktu«. Otuda smatramo da ni jedan lingvistički model i metod: tradicionalni, funkcionalni, strukturalni, transformaciono-generativni itd. nije dovoljan da objasni i formalizuje procese koji su uključeni u fenomen prevođenja, pa da mora biti dopunjen drugim pristupima, modelima i metodama — pre svega psiholingvističkim i sociolingvističkim.

Budući da prevođenje bezuslovno pretpostavlja *razumevanje* u jezički kôd uobličene poruke koja, sa svoje strane, podrazumeva dovođenje u vezu jezičkog i van-jezičkog, tj. instrumentalnost jezika, to sledi, a što je relevantno za nastavu prevođenja, da razvijanje prevodne (prevodilačke) kompetencije podrazumeva, između ostalog, i razvijanje kompetencije za jezik u njegovom odnosu prema onima koji ga upotrebljavaju i u odnosu prema različitim upotrebama jezika. U ovom smislu opravdano je zalagati se da se u nastavi prevođenja i, šire, jezika uopšte, jezik posmatra kroz odnos prema onima koji se njime služe (kriterijum za ustanovljenje dijalekta) i prema svrsi u koju se upotrebljava (kriterijum za ustanovljenje jezičkog dijatipa), ali i kao dinamički interakcijski sklop dijalekata i dijatipova — kao dijalekatsko-dijatipska realnost. Ovo otuda što linije dijalekatskog i dijatipskog jezičkog raslojavanja ne idu paralelno, već se *seku*, tj. određena jezička varijanta obeležena je *istovremeno* prisustvom (ili odsustvom) dijalekatskih i dijatipskih označivača — razlike među varijantama jesu, tako, u *stepenu obeležnosti*, tj. gustini dijalekatskih, odnosno dijatipskih označivača.

Dijalekatske i dijatipske jezičke varijante, tretirane izolovano, predmet su stotina studija na anglo-saksonskom govornom području — na srpskohrvatskom, međutim, one se samo registruju, a i to retko i bez ozbiljnosti kakvu nalaže naučno bavljenje predmetom. Nije nam poznato, međutim, da su u, bilo jednoj bilo drugoj sredini, izučavani ili da se izučavaju, interakcijski odnosi — dinamičke sprege — dijalekata i dijatipova, tj. autorovim terminom, dijalekatsko-dijatipske jezičke varijante.

Čini se izlišno napominjati od kolike je važnosti izučavanje — i to ponajpre ono komparativno — dijalekatsko-dijatipskih ne-poetskih jezičkih varijanti; kompetencija za poetski jezik kao svojevrsan tip jezičke realizacije pretpostavlja, naime, potpuno vladanje ne-poetskim jezičkim varijan-

tama — modalitetima svakodnevnog govora. Bavljenje pomenutim predmetom — njegovim teorijskim i primenjenim vidovima — dalo bi rezultate od mnogostruke koristi: za razvijanje komunikativne kompetencije govornika tj. sposobnosti adekvatnog jezičkog ponašanja, za ovladavanje maternjim jezikom, za učenje stranog, za nastavu maternjeg i stranog jezika, za nastavu prevodenja, ocenjivanja jezičke tačnosti (adekvatnosti jezičke upotrebe) u prevodnoj i ne-prevodnoj komunikaciji, za stilističke analize, ustanovljavanje normi komparacije i kontrastiranja, za utvrđivanje i ustanovljenje prevodne ekvivalencije, za odbir tekstualne građe na kojoj bi se svršilo obučavanje prevodilaca, za prikupljanje i procenu reprezentativnog jezičkog korpusa za jezičku analizu, za leksikologiju: izradu rečnika u kojima bi se navodila pripadnost reči određenoj dijalekatsko-dijatipskoj varijanti, za semantičke studije, jezičko normiranje i standardizaciju itd.

U cilju potkrepljenja teorijski zasnovanog stava o nužnosti uključivanja dijalekatsko-dijatipskih varijanti u teorijsku i praktičnu obuku studenata-prevodilaca, sproveli smo jedno predistraživanje kojim smo hteli proveriti ima li osnove hipoteza — postavljena na temelju empirije — da studenti-prevodioci pokazuju nedovoljnu osetljivost za navedene jezičke varijante, te da izvedemo određene zaključke relevantne za slična, nova, istraživanja u oblasti nastave prevodenja.

Ispitivanje je obavljeno na Odseku za anglistiku Filološkog fakulteta u Beogradu. Informanti — 24 na broju i izabrani nasumce — bili su studenti IV godine Grupe za engleski jezik i književnost. Za rešavanje prevodnih zadataka studenti su imali 15 dana (25. april — 10. maj 1980) i mogli su se služiti svim pomagalicama: rečnicima, gramatikama itd. Prevodni zadaci (ukupno četiri) — tekstovi na savremenom engleskom jeziku — bili su dijalekatsko-dijatipski obeleženi (tri stilske i jedna sociolekatska varijacija jednog dijatipa). Evaluaciju prevodnih rešenja rukovodili su sledeći principi: vrednovati prevodne ekvivalente za svaki pojedini elemenat (frazu, grupu) segmenta (rečenice) koji se podvrgava prevodenju bez obzira da li je dijalekatsko-dijatipski obeležen ili neobeležen; svaki prevodni ekvivalent za elemenat segmenta koji se prevodi vrednovati unutar celine prevodnog ekvivalenta za ceo segment i unutar celine prevodnog ekvivalenta za ceo tekst; prevodne ekvivalente vrednovati na planu: strukturalne ekvivalencije, semantičke ekvivalencije i pragmatske ekvivalencije; vrednovanjem prevodnih ekvivalenta obuhvatiti aspekte teksta (strukturalna i semantička ekvivalencija) i aspekte diskursa (pragmatska ekvivalencija); strukturalno ekvivalentnim smatrati elemenat A i prevodni elemenat A_1 ukoliko je odnos semantička struktura — formalna struktura unutar elementa A ekvivalentan istovrsnom odnosu unutar elementa A_1 ; semantički ekvivalentnim smatrati elemenat A i prevodni element A_1 ukoliko su im ekvivalentne značenjske dubinske strukture bez obzira na njihovu formalnu realizaciju; pragmatski ekvivalentnim smatrati elemenat A i prevodni elemenat A_1 ukoliko su im ekvivalentne pragmatske dubinske strukture bez obzira na njihovu formalnu realizaciju, tj. ako imaju istu upotrebnu vrednost. Vodeći računa o navedenim principima, prevodni ekvivalenti ocenjeni su na sledeći način: prevodni ekvivalenti koji su uključili sva tri plana ekvivalencije — jedan poen; prevodni ekvivalenti koji su uključili strukturalni i semantički plan ekvivalencije — pola poena; prevodni ekvivalenti koji su uključili semantički i pragmatski plan

ekvivalencije — jedan poen; prevodni ekvivalenti koji su uključili pragmat-ski plan ekvivalencije — pola poena; prevodni ekvivalenti koji su uključili samo semantički plan ekvivalencije — pola poena; prevodni ekvivalenti koji nisu uključili ni jedan navedeni plan ekvivalencije — nula poena. Od 20 studentskih radova — ostali nisu vraćeni autoru (ne znamo da li iz neažurnosti studenata ili zbog nesposobnosti da se na postavljene zadatke odgovori) zadovoljilo je pet. Smatrali smo da rad ne zadovoljava ako sadrži najmanje 40% neadekvatnih rešenja.

Istakli bismo, međutim, da pošto smo iz tehničkih nemogućnosti radili sa malim uzorkom informanata i malim brojem tekstova, te kako nemamo argumenata na osnovu kojih bismo pretpostavili da bi cela generacija studenata pokazala nesposobnost prevođenja tekstova pomenute konfiguracije, mogli bismo samo, na osnovu ovog našeg pilotskog istraživanja, tvrditi da ima izvesnih pokazatelja da se ne poseduje osetljivost za navedene jezičke varijante, kako u stranom tako i u maternjem jeziku, a ni sposobnost da se pomenuta varijantska obeležnost teksta na stranom jeziku prevede u maternji. Hipotezu bi trebalo, i jedino moglo, da dokaže jedno eksperimentalno istraživanje, obavljeno na većem broju subjekata, a da uključi veći broj prevodnih zadataka i veći broj bilingvalnih ocenjivača ili, ponajpre, eksperimentalno istraživanje sa eksperimentalnom i kontrolnom grupom. Smatramo da bi jedno ovakvo istraživanje na fakultetu bilo dragoceno kao putokaz za moguće koncepcije nastave prevođenja.

Radom na teorijskoj građi i konkretnom jezičkom, originalnom i prevodnom, materijalu čiju smo konfiguraciju naznačili, došli smo do sledećih zaključaka: nastavu prevođenja treba izvoditi na jezičkom materijalu dijalekatsko-dijatipske konfiguracije i to na svim nivoima obuke prevodilaca — razlike bi bile samo u selekciji i gradiranju jezičke građe — i na svim kursevima koji su opšti, nespecializovani po karakteru; jezičku kompetenciju, koja je jedan od preduslova prevodne kompetencije, moguće je, pa i treba, razvijati na jezičkom materijalu pomenute konfiguracije; prevodnu kompetenciju kao, pre svega, kompetenciju za »komunikacije u kontaktu« i interlingvalni i interkomunikacijski transfer, moguće je, pa i treba, razvijati na jezičkom materijalu dijalekatsko-dijatipske konfiguracije; strategija obučavanja primenjena u nastavi prevođenja (ne i u nastavi drugih predmeta uključenih u prevodilačke kurseve) mogla bi se sastojati iz sledećih koraka:

a) analize jezičkog materijala koji se podvrgava prevođenju, tj. analize dijalekatsko-dijatipskih obeležnosti (neobeležnosti teksta) diskursa koji se prevodi i to na svim nivoima jezičke realizacije; analizom bi se obuhvatila: identifikacija, klasifikacija, deskripcija i interpretacija navedenih obeležnosti/neobeležnosti;

b) identifikacije, klasifikacije, deskripcije i interpretacije teškoća vezanih za bilo koji plan jezičkog ili vanjezičkog;

c) optimalnog prevazilaženja ustanovljenih teškoća razvijanjem kompenzujućih prevodilačkih tehnika;

d) kritičke procene adekvatnosti rešenja, tj. skaliranje prevodnih alternativa da bi se utvrdila mera ekvivalentnosti prevoda sa originalom; prevodni ekvivalenti vrednuju se na planu strukturalne, semantičke i pragmatske ekvivalencije;

e) testiranja valjanosti prevodnog ekvivalenta njegovim prevođenjem na jezik originala — cilj je dvosmerni opis međujezičnih odnosa ekvivalencije; najposle, u program nastave na fakultetu trebalo bi uključiti i kurs iz stilistike (unutar kojeg bi bilo mesta i za bavljenje stilistikom ne-poetskih jezičkih varijanti), a nastavu prevođenja sa ovim sinhronizovati.

Budući da nam nije poznato da je bilo sistemskih i naučno obrazloženih pokušaja u pravcu rešavanja sociolingvističkih problema didaktike prevođenja vezanih za dijalekatsko-dijatipske jezičke varijante, smatrali smo potrebnim da u ovom radu istaknemo razloge koji opravdanost i važnost ovakvih pokušaja podupiru.

THE COMPETENCE OF "COMMUNICATION IN CONTACT":
DIALECTAL-DIATYPICAL VARIANTS AND THE TEACHING OF
TRANSLATION

Summary

In accordance with the hypothesis that translatory (translational) competence is primarily and, inter alia, the competence of "communication in contact" and interligual and intercommunicational transfer, the goal of our paper was to formulate some problems concerning this competence and to formulate, describe and explain — on theoretical and experimental grounds — the relation of dialectal-diatypical language variants to the teaching of translation.